

3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Выготский Л.С. – М. : Педагогика, 1991. – 479 с.
4. Общение и его влияние на развитие психики дошкольника / [под ред. М.И Лисиной]. – М. : Педагогика, 1974. –140 с.
5. Психология личности и деятельности дошкольника / [Под ред. А.В. Запорожца, Д.Б. Эльконина]. – М. : Просвещение, 1965. – 295 с.

The article is devoted to the problem of independence, as a factor of preparing children to study at school. The integrative qualities of independence are reviewed, pedagogical conditions of up bringing independence are defined.

Key words: preparing children to study in school, integrative qualities, pedagogical conditions.

УДК 378.016: 37.013

Федорчук Е.І.

ЛЕКЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТОЦЕНТРИСТСЬКОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті обґрунтовуються вимоги до сучасної лекції, яка б шляхом виховання у процесі навчання забезпечувала реалізацію студентоцентристського підходу до викладання педагогічних дисциплін.

Ключові слова: гуманізація, лекція, виховний характер лекції, студентоцентристський підхід до викладання.

Одним із завдань модернізації вищої освіти в Україні є гуманізація стосунків усіх учасників освітнього процесу. Студент, його професійне й особистісне становлення впродовж навчання в стінах вищого навчального закладу, має перебувати в полі зору всього колективу науково-педагогічних працівників.

Лекція залишається у ВНЗ найважливішим чинником впливу особистості викладача на студента. На думку вчених, лише вона дає студентові «первинну установку й орієнтацію, забезпечує базові уявлення про предмет, який вивчається, і його науковий метод, закладає основу глибоких і міцних знань» [6, с. 3].

Вагомий внесок у вдосконалення суті, змісту і форми лекційного викладання зробили видатні вчені В.Вернадський, Т.Грановський, В.Ключевський, М.Ломоносов, М.Остроградський, М. Пирогов, К.Тимірязев та ін. Основні вимоги до лекції і лектора, особливості і різновиди сучасної лекції вивчалися вченими-педагогами С.Василейським, А.Вербицьким, Т.Ільїною, І.Кобиляцьким, М.Козиревим, І.Штокманом, А.Яковецькою та ін.

В умовах підтримки Україною болонських домовленостей і відповідного переосмислення дидактичного процесу у вищій школі роль лекції змінюється. Якщо довгі роки лекція була основною формою навчальної діяльності студента, то сьогодні на перший план виходить його самостійна робота. Постає питання, якою має бути сучасна лекція, щоб вона задовольняла потреби студента, сприяла його розвитку і саморозвитку.

Виходячи з цього, ми поставили собі за мету з'ясувати роль сучасної лекції з педагогіки в реалізації студентоцентристського підходу до викладання та вимоги до її ефективного застосування.

Термін «лекція» походить від латинського слова «lectio», що означає «читання». Лекція як форма організації навчання з'явилась ще в античному світі, набула розвитку в епоху Середньовіччя, не втратила свого значення і сьогодні. У педагогічній

літературі та практиці викладання під лекцією прийнято розуміти «систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки» [3, с. 189]. Розрізняють лекцію навчальну (як форму навчання і метод викладання) і публічну (як форму пропаганди і поширення наукових знань). Виділяють типи навчальних лекцій за основною метою: вступні, установчі, ординарні (тематичні), оглядові, заключні. За способом подання навчального матеріалу лекція може бути: інформаційна, проблемна (з елементами бесіди, діалогу, дискусії), лекція-консультація, лекція-прес-конференція, лекція-візуалізація (з використанням слайдів), лекція з наперед запланованими помилками, лекція, що читається двома викладачами, які викладають різні погляди на предмет дискусії, інтегрована лекція (охоплює зміст двох чи більше навчальних дисциплін), електронна лекція тощо.

На думку вчених, нині склалися такі загальні вимоги до лекції у вищій школі: «вмотивованість актуальності навчального матеріалу; науковість та інформативність, що означає ознайомлення студентів із певною науковою інформацією на сучасному науковому рівні; доказовість та аргументованість; наявність достатньої кількості яскравих і переконливих прикладів, зокрема й на застосування розглянутих теоретичних фактів; емоційність форми викладу, оптимальний його темп і виокремлення того навчального матеріалу, який студентам слід законспектувати; активізація розумової діяльності студентів, у тому числі і шляхом пропонування в ході лекції запитань для обмірковування і спроб дати на них відповідь, роз'яснення нових понять і термінів, використання у разі потреби історичних екскурсів, довідок, аудіовізуальних дидактичних засобів і сучасних інформаційних технологій [5, с. 120].

Варто зазначити, що однією з визначальних вимог до лекції як форми здійснення навчальної діяльності є її виховний характер, забезпечення виховуючого навчання. Особливо важливим це є в світлі зменшення кількості годин, що виділяються навчальними програмами на читання лекцій, та збільшенням частки лекцій установчого та оглядового характеру.

Практика переконує, що велике виховне значення має вступна лекція з предмета. Саме тут лектор закладає основи взаємодії зі студентами на весь період читання курсу. Чітко визначення вимог до відвідування занять і конспектування студентами основних положень лекції, ведення ними робочих зошитів, до поточного, модульного і підсумкового контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів, до організації самостійної роботи та виконання індивідуальних завдань, до написання модульних контрольних робіт (ознайомлення з графіком їх виконання), підготовки до заліків та екзаменів збільшує прозорість стосунків викладача і студентів. А роз'яснення того, що конкретно студентові треба зробити для успішного засвоєння курсу, як себе поводити у випадку пропуску занять чи нерозумінні матеріалу, визначення часу і змісту консультацій, дозволяє студентам легше самоорганізуватися у процесі навчання. У студентів поступово формується ставлення до викладача, до предмета, розуміння його важливості і необхідності для професійного становлення та розвитку особистості.

Організованою і продуманою має бути і кожна ординарна (тематична) лекція. Вона традиційно розпочинається з оголошення теми, постановки проблеми і завдань, які мають бути розв'язані (це відбивається у плані лекції). Можна дібрати цікавий епіграф, скажімо, вислів відомого мислителя, який відповідає суті навчального матеріалу, що розглядатиметься на лекції, відповідно підготувати дошку чи плакат з текстом. Викладач наголошує на тому, яке місце займає дана лекція в цілому курсі, проблема – в науці, оголошує основні джерела, які можуть збагатити знання студентів у процесі їхньої самостійної роботи, повідомляє, які питання виносяться

на самостійне опрацювання. З метою формування у студентів позитивних мотивів навчання обумовлюється практичне значення розглянутих теоретичних відомостей. Це допомагає студентам краще налаштуватися на сприймання базових положень теми, зрозуміти перспективу самостійної роботи, відчути професійну спрямованість матеріалу лекції, сприяє формуванню у них таких якостей, як відповідальність, організованість, відповідне ставлення до вибраної професії. А вмiла постановка проблеми, проблемний виклад матеріалу викладачем стимулює творче мислення студента, розширює його світогляд, збагачує його життєвий досвід, учить аналізувати навчальний матеріал і робити самостійні висновки.

Особливість лекцій з педагогіки полягає в тому, що їхній зміст охоплює найважливіші аспекти виховання, освіти, розвитку особистості, «головний предмет лекції – людина, вплив на неї з метою реалізації ідеалу, конкретних державних завдань» [1, с. 142]. Лектор-педагог не просто виховує, він навчає студентів мистецтву виховання – як впливати, взаємодіяти, вести за собою не тільки положеннями педагогічної теорії, а власним досвідом, власною особистістю. Орієнтованість лекції з педагогіки на студента визначається рівнем взаємодії досвідів викладача і студентів. «Маленький досвід» студента (як суб'єкта педагогічного процесу в загальноосвітній школі та виші) зустрічається на лекції з «великим досвідом» педагога, який містить в собі факти, спостереження, узагальнення не тільки з власної педагогічної практики, а з передової практики кращих педагогів багатьох поколінь. Велике значення має переконаність лектора в істинності педагогічних постулатів, про які він веде мову. Водночас, щоб результати передового досвіду не виглядали «причесаними» і перебільшеними, не йшли врозрід із власними спостереженнями студентів, важливо спонукати аудиторію до роздумів над тим, у чому полягає майстерність педагога. Створення проблемних, особливо з багатьма варіантами розв'язання, ситуацій у процесі викладення матеріалу сприяє розвитку педагогічного мислення студентів, допомагає їм по новому глянути на роботу своїх учителів та викладачів, уявити себе на місці педагога. Цим самим студенти роблять перші кроки у «переході з позиції учня на позицію вчителя» (С.Єлканов). Такий аналіз поведінки і діяльності своїх учителів під час лекції студенти найчастіше роблять подумки, створюючи при цьому «внутрішній діалог» як з ними, так і з викладачем-педагогом. Лектору не завжди доцільно стимулювати студентів до відкритої відповіді на запитання типу «а як ви думаєте з цього приводу?». Далеко не кожен студент готовий перед великою аудиторією висловлювати свої думки, тому не варто бентежити їх. Як показує практика, краще запропонувати студентам зробити в конспекті замітки щодо тих думок і запитань, які виникли при розгляді тієї чи іншої ситуації, і пізніше обговорити їх у процесі підготовки до практичних занять, на самому занятті чи консультації. Подібна організація спілкування викладача і студентів під час лекції дозволяє не витратити часу на зайві дискусії, з одного боку, а з іншого – формувати мікроклімат творчого сприймання матеріалу лекції, створювати умови для того, щоб відкривати разом зі студентами багатство педагогічних ідей, розвивати педагогічну культуру студентів. Така творча взаємодія суб'єктів педагогічного процесу «не нав'язує студентам стратегію учіння, а включає їхню ініціативу, соціальну активність, створює атмосферу емоційно-інтелектуального пошуку» [2, с. 63].

Виховний потенціал має робота викладача щодо формування педагогічного мовлення студентів. Студенти – вчорашні учні, тому їхній професійний словарний запас часто досить обмежений, а інколи – взагалі бідний, що неприпустимо для майбутнього фахівця з вищою освітою – носія культури. Створення мовного середовища як компонента соціокультурного виховного простору є важливою умовою підготовки високоосвіченого спеціаліста, особливо педагога. Мовлення вчителя є

інструментом вираження стилю його мислення. Робота студента над своїм педагогічним словником розпочинається на лекції. Викладач своїм поступовим підвищенням наукового рівня викладання, спостереженням за посильністю сприймання його студентами, доступним роз'ясненням нових для студентів понять гарантує їм можливість розуміти тезаурус педагогічної науки, спонукає до подальшої словникової роботи.

Ще одним моментом виховного впливу лектора на студентів є метафоричність його мовлення. Володіння метафорою зберігає цілісність, універсальність здатності до встановлення асоціацій, оскільки метафора є «необхідним знаряддям мислення, формою наукової думки» (Ортега-і-Гассет). Навчання студентів метафоричності мовлення сприяє залученню їх до педагогічної творчості, оформленості й усвідомленості слова, зверненого до дітей. Ми цілком розділяємо думку вчених про те, що «розвиток метафоричності, образності, яскравості й індивідуальності мовлення вчителя – це важливий результат його професійно-особистісного становлення. Метафора здатна перетворювати зміст педагогічної ситуації, організувати розуміння її цілісності, виявляти і роз'яснювати сенс педагогічного пошуку, а також інтегрувати індивідуальні «відкриття» в процесі рефлексії як нове педагогічне знання» [2, с. 64].

Лектору слід пам'ятати, що студенти сприймають матеріал не лише на слух, а й візуальним шляхом. Серед них є такі, в яких зоровий канал сприймання є переважаючим. Тому використання дошки, технічних засобів для візуалізації, інтерактивних інформаційних технологій не тільки роблять лекцію більш цікавою, оживляють її, а й дають можливість студентам точніше сприйняти інформацію, краще її осмислити і запам'ятати. Деякі вчені стверджують, що лекція – не найкращий етап навчання для запам'ятання матеріалу. «Піраміда навчання», побудована дослідниками Національного тренінгового центру (США, штат Меріленд), наочно показує, що лекція дає лише 5% засвоєння матеріалу [4, с. 11]. Тут, очевидно, мається на увазі, що студенти (учні) під час лекції лише пасивно слухають викладача. Оскільки з тієї ж піраміди слідує, що використання відеоматеріалів та демонстрацій підвищують рівень засвоєння до 20-30%. Зрозуміло, що комплексне сприймання матеріалу, задіяння зорових відчуттів та кінестетичного каналу запам'ятання (який активно працює при конспектуванні матеріалу лекції і може бути навіть визначальним для деяких студентів) значно підвищує результативність лекції.

Важливе значення у встановленні позитивного мікроклімату під час лекції мають такі компоненти педагогічної майстерності, як мімічна та пантомімічна виразність, техніка мовлення, відчуття емоційного стану аудиторії. Продуманим має бути початок спілкування: як зайти в аудиторію, як привітатись, звернути чи ні увагу на присутність студентів, де стояти, як рухатися під час лекції, як використовувати мовленнєвий апарат тощо. Все це студенти бачать (навіть костюм, взуття, зачіску і сумку), аналізують і створюють своє первинне уявлення про викладача, його готовність до спілкування зі студентами.

Лекція читається звичайно у великій аудиторії (сто і більше осіб), тому лектор має добре володіти такими якостями голосу, як його сила і політність (можливість досягати найдальших куточків аудиторії), дикцією для здатності точно відтворювати складні терміни і прізвиська, інтонацією, яка робить викладання матеріалу яскравішим і емоційнішим, темпом, оптимальним для сприйняття матеріалу і конспектування лекції.

Спрямованість на студента забезпечується також умілим використанням невербальних засобів спілкування. Погляд, спрямований на аудиторію, зоровий контакт з кожним студентом, жест, який запрошує до запису певних положень, крок вперед, що віщує про збільшення значущості матеріалу, чи назад при зменшенні напруженості (розрядці) – всі ці ніби непомітні моменти спілкування зі студентами створюють неповторний мікроклімат емоційної єдності лектора і слухачів.

Як показує практика читання лекцій з педагогічних дисциплін, ця традиційна форма організації навчання може стати простором дидактичного експерименту, методичного пошуку, апробування сучасних педагогічних технологій. Сучасна або як часто її називають «просунута» лекція – це лекція, співавторами якої є і студенти, і викладач, це процес зародження знання, усвідомлення проблеми, виявлення суперечностей. Суттю її є навчальний діалог, зустріч досвідів, взаємодія і співтворчість слухачів і викладача. Для того, щоб лекція стала засобом гуманізації освіти, реалізації студентоцентристського підходу у навчанні, виховного впливу на студентську аудиторію, викладач повинен:

- забезпечувати позитивний мікроклімат творчості і взаєморозуміння;
- чітко визначати мету і завдання лекції, її структуру, формулювати вимоги до студентів і забезпечувати їх виконання;
- логічно і послідовно розгортати навчальний матеріал, забезпечуючи розуміння основних педагогічних закономірностей, явищ, положень у співпраці викладача і студентів;
- створювати проблемні ситуації, стимулюючи як зовнішню активність, так і внутрішній діалог, закладати тим самим основи емоційно-інтелектуального пошуку;
- активно використовувати життєвий досвід студентів, спонукати до його аналізу, забезпечувати «зустріч» досвіду вчорашніх учнів з педагогічним досвідом багатьох поколінь;
- збагачувати словарно-термінологічний запас студентів як базу для їхнього інтелектуального зростання;
- власним прикладом вчити студентів емоційній виразності, метафоричності мовлення, використовувати засоби зовнішньої виразності, педагогічної техніки для налагоджування контакту з аудиторією;
- використовувати сучасні інформаційні технології для досягнення дидактичних цілей, цілей розвитку і виховання студентів.

Дотримання цих вимог зробить лекцію більш цікавою і корисною для слухачів, спонукатиме їх до самостійної роботи, до професійно-особистісного розвитку і саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Галицьких Е.О. Диалог в образовании как способ становления толерантности: Учебно-методическое пособие. – М. : Академический Проект, 2004. – 240 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2005. – 239 с.
6. Штокман И.Г. Вузовская лекция: Практические советы по методике преподавания учебного материала. – К. : Вища школа, 1981. – 152 с.

The article investigates the demands to a modern lecture which will ensure the fulfilment of student's oriented approach towards tuition of pedagogical subjects by means of education during the teaching process.

Key words: *humanisation, lecture, the educational character of the lecture, student's oriented approach towards tuition.*